

УДК 347.925

Д. В. Соколянський

МИРОВА УГОДА СТОРІН У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інститут мирової угоди сторін займає важливе місце у цивільному процесуальному праві України, оскільки з моменту набрання законної сили ухвалою суду про визнання мирової угоди сторін припиняється цивільно-правовий спір, що виключає розгляд справи в апеляційній та касаційній інстанціях. Саме тому дослідження питань, пов'язаних із мировою угодою сторін, зокрема, порядку укладення мирової угоди, обставин, від яких залежить постановлення судом ухвали про визнання мирової угоди, а також порядку її виконання, завжди є актуальним.

Дослідження теоретичних питань, пов'язаних із мировою угодою сторін у цивільному судочинстві, було здійснено такими вченими, як О. Г. Бортнік, Є. В. Васьковський, Д. І. Мейер, В. Г. Олюха та ін.

Метою цієї статті є визначення поняття і правової природи мирової угоди у цивільному процесуальному праві, порядку її укладення, змісту, обставин, від яких залежить постановлення судом ухвали про визнання мирової угоди, а також визначення порядку її виконання.

Основним завданням дослідження є визначення поняття мирової угоди виходячи із визначення поняття цивільно-правового договору, співвідношення мирової угоди із правочином, визначення змісту, порядку укладення та виконання мирової угоди сторін.

Судові рішення постановляються судами іменем України та є обов'язковими до виконання на всій території України (ч. 5 ст. 124 Конституції України). Вони викладаються у формі ухвали або рішення (ч. 1 ст. 208 ЦПК України, п. 1 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 року № 14 «Про судові рішення по цивільній справі»). Ухвали постановляються, зокрема, у випадку визнання судом мирової угоди сторін (ч. 5 ст. 175, ст. ст. 205, 206, ч. 2 ст. 208 ЦПК України).

Мирова угода у формулярному процесі Стародавнього Риму мала назву «*transactio*», яка за своєю сутністю була судовим рішенням [1, с. 67]. У цивільному процесі Російської імперії на початку ХХ ст. сторони могли припинити провадження за взаємною згодою двома способами. Перший передбачав заяву позивача до суду про відмову від своїх вимог та відповідача про згоду на припинення справи. Угода між сторонами про припинення справи також могла укладатись у формі мирової угоди, тобто договору про усунення спірності праввідношення шляхом взаємних поступок [2, с. 363].

При визначенні правової природи мирової угоди необхідно відзначити, що договором або угодою є домовленість двох або більше сторін, направлена на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (ч. 1 ст. 626 ЦК України). Нормою ст. 202 ЦК України визначено, що договором (угодою)

є двох- або многостороння угода, тобто узгоджена дія сторін, направлена на набуття, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків. Договором є правочин, який вчиняється збіжними волевиявленнями двох або декількох сторін [3, с. 26]. Виходячи з того, що одною з загальних вимог, дотримання яких є необхідним для дійсності правочину, є вільне волевиявлення учасника правочину та відповідність цього волевиявлення внутрішній волі учасника (ч. 3 ст. 203 ЦК України). Основу правочинів, в тому числі договорів (угод), дійсно складає воля, яка створює правочин, тому договір вважається вольовим актом [4, с. 169]. Вольова дія, яка приводить до укладення договору, складається із волі та волевиявлення. Якщо вони збігаються, при дотриманні вимог закону ніщо не може перешкоджати настанню необхідного юридичного ефекту [5, с. 105]. Первинність волі по відношенню до волевиявлення підтверджується, зокрема, правилами про недійсність фіктивних та удаваних правочинів (ст. ст. 234, 235 ЦК України), а також про правочини, вчинені під впливом помилки, обману чи насильства (ст. 229–231 ЦК України). Договір, визначений законом як узгоджена дія сторін, означає вираження сторонами одної єдиної волі, і сутність договору як домовленості полягає у збігу волі сторін. В. Синайський, який є прихильником теорії єдності воль, під договором розуміє таке волевиявлення сторін, з якого виникає зобов'язання для одної або двох сторін [6, с. 309]. Аналогічно Д. Мейєр визначає договір як узгодження волі двох або більше осіб, що породжує право на чужу дію, яке має майновий інтерес [7, с. 156]. В літературі договір розглядається також як підстава виникнення зобов'язальних правовідносин, самі правовідносини і як форма (документ) [4, с. 14–15; 3, с. 26]. Запропоновано також визначення договору як юридичного факту — це правочин двох або більше осіб у визначеній законодавством формі, направлений на встановлення, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків [8, с. 5]. Інші розглядають договір як виражену в обумовленій законом формі угоду двох або більше сторін, направлену на встановлення, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків зазначених осіб [9, с. 8].

За думкою Є. В. Васьковського, існують такі відмінності між процесуальною мировою угодою та цивільно-правовою:

- процесуальна угода стосується лише спірного правовідношення, яке є предметом судового процесу;
- мирова угода укладається у присутності суду, за його участю, але в будь-якому випадку доводиться до відома суду;
- для неї встановлені особливі форми укладення [2, с. 363].

З наведеного вище автор робить висновок, що процесуальна мирова угода за своєю сутністю є цивільно-правовою, тому умови її дійсності визначаються нормами матеріального права, і лише форма укладення та процесуальні наслідки повинні визначатись процесуальними нормами [2, с. 363]. Укладати мирові угоди можуть лише ті особи, які мають повну цивільну та цивільну процесуальну дієздатність.

Існування і матеріальних, і процесуальних передумов існування інституту мирової угоди привело до дискусії і формування теорії про подвій-

ну природу мирової угоди. Сутність цієї теорії полягає у тому, що мирова угода — процесуальна угода між сторонами про завершення правового спору і одночасно — угода про врегулювання матеріального правовідношення [10, с. 160].

Таким чином, мировою угодою є двостороння узгоджена дія сторін цивільної справи (позивача та відповідача), направлена на набуття, зміну чи припинення їх цивільних прав та обов'язків, що стосуються предмета спору. Вбачається очевидним, що у наказному та окремому провадженні укладення мирової угоди є неможливим.

Для укладення мирової угоди як домовленості двох сторін, направленої на встановлення, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків у цивільній справі, необхідне дотримання всіх передбачених законом умов для дійсності правочинів (ст. 203 ЦК України). У цивільному процесі Німеччини для укладення мирової угоди між сторонами необхідна наявність таких передумов:

- дотримання процесуальних вимог для здійснення відповідних дій, а також вимог для укладення цивільно-правового договору;
- мирова угода має бути укладена в суді під час судового розгляду справи;
- мирова угода укладається лише за згодою сторін;
- мирова угода може включати лише ту частину предмета спору, стосовно якої сторони розпорядились [10, с. 161].

Сторонам під час укладення мирової угоди необхідно дотримуватись порядку укладення договорів, передбаченого ст. ст. 638–647 ЦК України. Мирова угода, виходячи із змісту норм ч. ч. 1, 2 ст. 175 ЦПК України, укладається у письмовій або усній формі, при цьому в останньому випадку її умови викладаються у спільній заяві сторін.

За цивільним процесуальним правом Російської імперії на початку ХХ ст. мирові угоди могли укладатись (з негайним припиненням судом провадження у справі):

- явочним порядком у нотаріуса, а в тих місцевостях, де немає нотаріальних контор — у мирового судді, після чого надати до суду прохання припинити справу;
- поданням мирового прохання, засвідченого нотаріусом або мировим суддею, в іншому випадку суд перевіряє наявність вільної та свідомої згоди сторін та для цього викликає їх для допиту у засідання або доручає допит місцевому судді, якщо вони проживають поза містом;
- заявою до судді усно про бажання закінчити справу миром, і якщо примирення відбудеться, воно включається до протоколу та підписується сторонами і суддями; якщо ж примирення не відбудеться, взаємні поступки, які пропонували сторони, не мають для них обов'язкової сили.

Якщо ж мирова угода укладена до пред'явлення позову або під час провадження у справі, але не у встановленій формі, вона дає підставу для заперечення про завершене миром спірне правовідношення, але підлягає вільній оцінці суду як звичайний письмовий доказ [2, с. 364].

У Німеччині укладення мирової угоди має визначатись у протоколі судового засідання, тобто бажання і згода сторін про укладення мирової угоди та її умови мають бути дослівно внесені у протокол судового засідання [10, с. 160].

У Російській імперії на початку ХХ ст. мирові угоди не могли укладатись у спорах стосовно таких прав, які не підлягають вільному розпорядженню з боку приватних осіб, зокрема, особистих прав. Не підлягали також припиненню за мировою угодою справи казенних управлінь, крім справ за участю удільного відомства, залізниць та деяких інших казенних управлінь [2, с. 339]. Мирові угоди за позовами, що ґрунтуються на Положенні про страхування робочих від нещасних випадків, на Правилах про винагороду потерпілим внаслідок нещасних випадків працівників на підприємствах фабрично-заводської, гірничої і гірнично-заводської промисловості, а також на залізничних дорогах загального користування, могли укладатись не інакше як на умовах, запропонованих або схвалених судом [2, с. 364].

Розглядаючи сферу укладення сторонами мирових угод в Україні на сучасному етапі, необхідно відзначити, що такі угоди також можуть укладатись не у всіх випадках розгляду судами цивільних справ. Наприклад, в силу ч. 2 ст. 215 ЦК України норми закону стосовно підстав нікчемності правочинів є імперативними, у зв'язку з чим, як звернув уваги Пленум Верховного Суду України, суди повинні відмовляти у визнанні мирових угод по справах стосовно визнання нікчемності правочинів та застосування наслідків як таких, що суперечать закону згідно з ч. 5 ст. 175 ЦПК України (п. 29 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 г. № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними»). Аналогічне правило застосовується, зокрема, у справах про визнання батьківства: умови та порядок визнання батьківства визначено законом, тому у справах названої категорії суд не може визнавати мирові угоди (п. 8 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 року № 3 «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів»).

Таким чином, для дійсності такого правочину необхідний ще один юридичний факт — постанова судом ухвали про визнання мирової угоди, тому вона вважається укладеною з моменту набрання законної сили ухвали суду про її визнання. Мирова угода може бути укладена під час розгляду справи судом першої інстанції, а також у процесі виконання рішення суду (ст. 372 ЦПК України). У цивільному процесі Російської імперії сторони могли закінчити справу мировою угодою на будь-якій стадії, в тому числі у касаційній інстанції та під час виконавчого провадження [2, с. 363]. В Україні під час розгляду справи в апеляційній та касаційній інстанціях мирова угода укладатись не може.

На відміну від речових у зобов'язальних правовідносинах ухвала про визнання мирової угоди не підлягає виконанню в порядку, встановленому для виконання судових рішень, оскільки у випадку невиконання чи неналежного виконання зобов'язань за мировою угодою кредитор вимушений звертатись до

суду із позовом про примусове виконання зобов'язання, яке виникло на підставі мирової угоди сторін. Отже, ухвала про визнання мирової угоди лише визначає зобов'язання сторін, не забезпечуючи їх примусовою силою та гарантію з боку держави, на що звертають увагу деякі автори [11, с. 16].

Втім, одним із наслідків мирової угоди на початку ХХ ст. у Російській імперії була можливість кредитора одержати виконання зобов'язання в порядку примусового виконання [2, с. 364]. У Німеччині, наприклад, мирова угода є виконавчим документом [10, с. 160].

З огляду на викладене вище мирова угода може бути укладена на будь-якій стадії цивільного процесу у позовному провадженні під час розгляду цивільних справ у суді першої інстанції, а також у виконавчому провадженні, за винятком випадків, коли її укладення суперечить актам цивільного законодавства (не у всіх категоріях цивільних справ). Мирова угода є правочином, тобто двостороннім договором, який укладається у письмовій або усній формі (у випадку укладення мирової угоди в усній формі її умови включаються до спільної заяви) між сторонами спору (позивачем та відповідачем) стосовно його предмета на основі взаємних поступок (ч. 1 ст. 175 ЦПК України, ч. 3 ст. 626 ЦК України) та підлягає визнанню ухвалою суду, яким одночасно припиняється провадження у справі. Це є обов'язковою умовою чинності мирової угоди, крім загальних вимог чинності правочинів, із дотриманням загального порядку укладення цивільно-правових договорів. Разом з тим для мирової угоди не застосовуються правила, характерні для зміни та розірвання договорів, а також наслідків недійсності правочинів, тоді, як у германському цивільному процесі застосовується право відзиви мирової угоди сторонами протягом певного строку, який починається із дня укладення мирової угоди [10, с. 161]. Недійсність мирової угоди може бути встановлена тільки судом апеляційної чи касаційної інстанції при скасуванні ухвали про її визнання, а також у порядку перегляду цієї ухвали у зв'язку із нововиявленими обставинами. Одним із проблемних питань також є виконання мирової угоди. У зобов'язальних правовідносинах ухвала про визнання мирової угоди не підлягає виконанню в порядку, встановленому для виконання судових рішень, що вимушує кредитора у випадку невиконання боржником зобов'язання за мировою угодою звертатись до суду із позовом про примусове виконання цього зобов'язання, яке за своєю сутністю є безспірним і має бути виконавчим документом або підлягатиме примусовому виконанню за виконавчим написом нотаріуса.

Література

1. Иоффе О. С. Обязательственное право / Иоффе О. С. — М.: Юрид. лит, 1975. — 880 с.
2. Брагинский М. И. Договорное право. Книга 1: Общие положения. — Изд. 2-е, испр. / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. — М.: Статут, 1999. — 840 с.
3. Иоффе О. С. Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права» / Иоффе О. С. — М.: Статут, 2000. — 777 с. — (Серия «Классика российской цивилистики»).
4. Синайский В. И. Русское гражданское право / Синайский В. И. — М.: Статут, 2002. — 638 с. — (Серия: «Классика российской цивилистики»).

5. Мейер Д. И. Русское гражданское право : в 2 ч. / Д. И. Мейер. — По испр. и доп. 8-му изд. — 1902. — М.: Статут, 1997. — Ч. 2. — 455 с.
6. Олюха В. Г. Цивільно-правовий договір: поняття, функції та система : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / В. Г. Олюха. — К., 2003. — 22 с.
7. Притыка Д. Н. Договорное право : общая часть. Комментарий к гражданскому законодательству Украины / Д. Н. Притыка, В. Я. Карабань, В. Г. Ротань. — К.; Севастополь: Институт юридических исследований, 2002. — 879 с.
8. Бортнік О. Г. Мирова угода у цивільному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / О. Г. Бортнік. — Х., 2007. — 20 с.

Анотація

Соколянський Д. В. Мирова угода сторін у цивільному судочинстві України: постановка проблеми. — Стаття.

У статті визначені поняття і правова природа мирової угоди у цивільному процесуальному праві України. Виходячи із визначення цивільно-правового договору наведено співвідношення мирової угоди із правочином, визначений порядок укладення мирової угоди та особливості, пов'язані з можливістю її зміни, розірвання та примусового виконання.

Ключові слова: мирова угода, провадження у суді першої інстанції, цивільне судочинство.

Аннотация

Соколянский Д. В. Мировое соглашение сторон в гражданском судопроизводстве Украины: постановка проблемы. — Статья.

В статье определены понятие и правовая природа мирового соглашения сторон в гражданском процессуальном праве Украины. Исходя из определения гражданско-правового договора приведено соотношение мирового соглашения со сделкой в гражданском праве, определен порядок заключения мирового соглашения и особенности, связанные с возможностью его изменения, расторжения и принудительного исполнения.

Ключові слова: мирова угода, провадження у суді першої інстанції, цивільне судочинство.

Summary

Sokolyansky D. V. Amicable agreement in the civil procedure of Ukraine: problem definition. — Article.

The publication defined notion and law nature of amicable agreement in civil procedure. Author added the features connecting with concluding, changing and executing of amicable agreement.

Keywords: amicable agreement, legal procedure in a court of original jurisdiction, civil procedure.